

Vélemény

Hajdú Ottó: „Módszertani hozzájárulás a szegénység többváltozós statisztikai méréséhez” című MTA Doktori értekezéséről (Budapest, 2011.)

I.

A tudományos teljesítmény mérésének megvannak az objektív paramétereit, számszerűen megfogalmazható és mérhető követelményei, vannak azonban olyan szubjektív elemei is, amelyek árnyalják, gazdagabbá teszik, a valós érték megismeréséhez újfajta sajátos szempontokat adnak, sajátosan árnyalják a jelölt által elért eredmény megítélését.

Nem mindegy, hogy milyen közegben, milyen háttérrel, milyen tudományos támogatottsággal, milyen magabiztossággal dolgozhat valaki egy adott témakör tudományos kutatásán.

A statisztika művelőinek általában a fenti feltételek kedvezőtlen hatásaival kell számolni annak ellenére, hogy az Akadémia égisze alatt az egyik legnagyobb múltra visszatekintő tudományos bizottságról van szó. (1860-ban, Csengery Antal akadémikus javaslatára jött létre a Statisztikai Bizottság melynek első elnöke Dessewffy Emil volt (1860-1866) ,) őt követte Lónyay Menyhért (1867-1872.) Híres akadémikusok sora fémjelezte a statisztika tudományos eredményeit (Kőrösy József, Láng Lajos, Vargha Gyula, Keleti Károly, Laky Dezső, Theisz Ede és mások.)

Joggal merül fel a kérdés, hol, hogyan és mikor szakadt meg ez a nagyszerű sorozat, mi az oka annak, hogy napjainkban aktív professzorok és kutatók között nincs akadémiai doktor – pedig ma is elismert, nemzetközileg is jegyzett szaktekintélyei vannak e tudományterületnek. Utolsó esemény e vonatkozásban két évtizeddel ezelőtt, az azóta (1997-ben) sajnálatos fiatalon elhunyt kiemelkedő tehetségű statisztika professzor, Mundruczó György próbálkozása volt s ennek sikertelensége bénítólag hatott az akadémiai doktori fokozatot megszerezni kívánó kollégákra. (Ehelyütt a közgazdaságtudományi területen és egyetemeken működő statisztikusokról van szó..)

Kétségtelen, hogy a statisztika sajátos helyzete, a tudományos újszerűség elérésének nehézségei, a nemzetközi publikációs lehetőségek korlátai és problémái, az elvárt habitus követelményeknek való megfelelés nehézségei

jelentős szerepet játszottak. Nem könnyített a helyzeten a statisztika elmúlt évtizedeinek sokszor ellentmondásos folyamata sem. (Az 50-es évek tájékán, Theisz Ede - aki a 40-es évek nemzetközileg is kiemelkedő konjunktúrakutató, módszertanilag kiválóan felkészült szakembere volt - tanszékvezetése idején elindult egy nemzetközi színvonalú, korszerű módszertan oktatása, a korszerű matematikai statisztikai módszerek megismertetése az egyetemi hallgatókkal – ez azonban rövid életű volt. A tervgazdálkodás determinisztikus szemléletmódjával, filozófiájával sehogyan sem fért össze a sztochasztikus statisztikai gondolkodásmód. Ezen antagonisztikus ellentét szerves következménye volt Theisz Ede elbocsájtása. Ezt követően – a Szovjetunióból importált tanszékvezetővel – a leíró statisztika, a tervteljesítések vizsgálatát középpontba állító ipari és gazdaságstatisztika vált általánossá, a „matematikai –statisztikai apparátus a négy alpműveletre redukálódott.

Ez a folyamat a 60-as évek elején tört meg (Köves-Párniczky) s azóta – a nemzetközi gyakorlatnak és követelményeknek megfelelően – az egyetemi statisztikai oktatásban központi szerepet kaptak a korszerű statisztikai módszerek, számítógépes programcsomagok.. (Hunyadi, Vita, Mundruczó, Hajdú). A statisztikus kötéltáncot jár a matematika és közgazdaságtudomány (illetve egyéb szaktudományok) között kifeszített drótkötélen s ennek veszélyessége – lévén már egy tragikus „baleset” az egyik legjobb „kötéltáncossal” - visszatartó hatású volt.

Ebben a közegben, ebben a megközelítési módban ítélem meg Hajdú Ottó cselekményét igen bátor tettnek, több mint 2 évtized után felvállalja az úttörő szerepet annak minden nehézségével és veszélyével együtt.

II.

Egy adott kutatás tudományos értékének megítélését jelentős mértékben motiválja, **a végső álláspont kialakítását befolyásolja a vizsgált téma jellege, aktualitása, újszerűsége.** A módszertani kutatások egyik nagy veszélye, hogy jelentős szellemi teljesítményként értékelhető módszertani kutatás és fejlesztés nem szolgál valós célokat, nem járul hozzá valamely jelentős társadalmi-gazdasági probléma megoldásához, nem ad szakmai-tudományos muníciót az adott terület döntéshozóinak. Az alapkutatásoktól eltekintve, a tudományos kutatástól, módszertani továbbfejlesztéstől elvárható – a társadalom el is várja

– hogy, hogy rövid-közép távon jelenjenek meg az alkalmazás hasznossági hatásai. (Scott Armstrong, a Wharton School of the Pennsylvania professzora, a ma élő egyik legnagyobb alakja a tudományos jövővizsgálatnak, az alkalmazható módszerek kutatásának és rendszerezésének, 1985-ben megjelent egyik híres könyvében – Long-Range Forecasting: From Crystal Ball to Computer – részletesen elemzi a hibás módszertani megközelítések módozatait. A veszélyek egyikeként jelöli meg az öncélú, l’art pour l’art módszerfejlesztést és alkalmazást, amely egy határon túl már nem is törődik a gyakorlati alkalmazhatóság és hasznosság követelményével, elkábul saját eredményeitől. Egyes afrikai törzseknél, nagy szárazság idején szokásos esőtánc példáját említette: a tánc nem hozza meg ugyan a várt eredményt, nem esik az eső, de a táncosok teljes sikerként élik meg a produkciót, amely szórakoztató, magas színvonalú, kiválóan koreografált volt.)

A módszertan fejlesztésére fókuszáló kutatások és munkák igen gyakran – szinte önkéntelenül is – háttérbe helyezik a valós probléma megoldásának igényét, szinte csak esettanulmány jelleggel jelennek meg az egyébként magas színvonalú, korszerű módszerek gyakorlati hasznosságát jelző célok.

Hajdú Ottó egy, már több évtizeddel ezelőtt is aggasztó nemzeti problémaként felmerülő társadalmi jelenség, **a szegénység vizsgálatát**, a szegénység okainak feltárását, a szegénység belső strukturális aspektusainak megismerését, a befolyásoló tényezők ok-okozati hatásának kvantitatív vizsgálatát tűzte ki célul és a több mint 2 évtized alatt felhalmozott kutatási eredményeket foglalta össze jelen értekezésében. Ebben az esetben nem örömteli annak hangsúlyozása, hogy a több mint 2 évtizeddel ezelőtt aktuálissá vált téma jelentősége nem csökkent, sőt, fokozatosan és aggasztó módon növekszik, így a jelölt témaválasztását dicséretesnek lehet tekinteni, külön elismerést érdemel a komplex témakörön belüli strukturáltság vizsgálata valamint az a tény, hogy kellő figyelmet fordít a szubjektív tényezőkre is.

A szegénység a középkorban az élet természetes velejárója volt, a modern korban a szegénység felháborító, botrány, modern világunk szégyene típusú értékelésekkel jellemezhető. (A világproblémákkal, világmodellekkel is foglalkozó opponens nem tudja megállni, hogy ne utaljon a szegénységre, mint világproblémára, a világmodellek szinte egységes végkövetkeztetésére, amely szerint az emberiség jövője a szegénység, a „gazdag észak-szegény dél” közötti

egyre aggasztóbb különbségek mérséklése révén biztosítható. Elszomorító, hogy az elmúlt évtizedek e várakozással ellentétes folyamatokat produkálnak, a gazdag-szegény közötti különbségek – a vizsgálat tárgyától, a megfigyelési egységektől függetlenül – növekvő tendenciát jeleznek, az anyagi javak koncentrációs mérőszámai egyre kedvezőtlenebb képet mutatnak.

Hajdú Ottó témaválasztását kétséget kizáróan pozitívan lehet értékelni. A szegénység mérésére kidolgozott és továbbfejlesztett, a tanulmányban bemutatott statisztikai módszerek nem öncélúak, szervesen kapcsolódnak a valós problémákhoz, azok felismeréséhez, elemzéséhez, a megoldási javaslatok kidolgozásához. A módszertani fejlesztés kezdő kiinduló és végpontja a szegénység rendszerszemléletű értelmezése és statisztikai vizsgálata.

III.

A jelölt tudományos életpályájának fontos eseménye volt az 1991-ben megvédett kandidátusi értekezés (Jövedelem eloszlás. A szegénység mérése.)

Ez volt lényegében az MTA doktori értekezéshez vezető út első irányt mutató jelentős lépése melynek további állomása volt az 1997-ben, a KSH gondozásában megjelent „A szegénység mérőszámai” című könyv. 2003-ban jelent meg talán legjelentősebbnek ítéltető (a legtöbb hivatkozást kapott) munkája a 457 oldalas „Többváltozós statisztika” című könyve amely a felsőszintű tanulmányokban ma már megkerülhetetlennek számító alapl mű.

Hazai és nemzetközi publikációs tevékenysége - a korábban már jelzett sajátos, a statisztikai módszertannal foglalkozók átlagosnál kedvezőtlenebb feltételeire is tekintettel – de objektív mércével mérve is elfogadható, kielégíti az akadémiai doktori értekezéshez kapcsolódó követelményeket. (2 önálló, és jelentős szakkönyv, 2 db tankönyv, 7 db monográfia, tankönyv, könyvrészlet, 6 db A és B kategóriájú, 2 db C és D kategóriájú idegen nyelvű publikáció. 10 db A és B kategóriájú és 3 db C kategóriájú magyar nyelvű tanulmány.

Hivatkozásainak száma – kandidátusi értekezésének megvédése óta – 127, amely eleget tesz a követelményeknek. (A fentiek részletes felsorolása megtalálható a jelölt benyújtott anyagaiban.)

Aktív tudományos vezetői munkát végez, törzstagja a BCE Közgazdaságtani Doktori Iskolának, 5 doktorandusznak volt (illetve jelenleg is) témavezetője, 2 fő sikeresen megvédte Ph.D. értekezését. Aktívan részt vesz a tudományos közéletben, jelentős számban vállalt opponensi, Ph.D. és habilitációs bizottsági tagságot. Az MTA IX. Osztály Statisztikai Bizottságában aktívan részt vett 10 éven keresztül, jelenleg az MTA IX. Osztály Statisztikai és Jövőkutatói Tudományos Bizottságának Statisztikai Albizottságában munkálkodik. Aktív tagja volt hosszú időn keresztül az Országos Statisztikai Tanácsnak, a Statisztikai Szemle Tanácsadó Testületének.

Összességében megállapítható, hogy Hajdú Ottó szakirodalmi tevékenysége, a szakmai-tudományos közéletben való részvétele, a tudományos utánpótlás nevelése terén végzett munkája eléri azt a szintet, amely az MTA doktora címre pályázó kutatótól elvárható.

IV.

Hajdú Ottó kutatási eredményeit 152 oldalas értekezésében foglalta össze az alábbi témakörök (fejezetek) szerint:

1. A szegénység statisztikai mérésének operacionalizálása,
2. A relatív deprivációs szegénységi index
3. Az általánosított variancia egyenlőtlenség és szegénység,
4. A relatív deprivációs szegénységi küszöb rétegspecifikus becslése,
5. Egzakt logisztikus regresszió a szegénységi prediktorok szelektálásában,
6. A szegénységmérés SEM modelljei,
7. A küszöb alá „csúszás” kockázatának korrespondencia ábrázolása.

A fenti fejezetek szerint kifejtett kutatási eredmények és elemzések logikus belső struktúrában épülnek egymásra.

Az 1. fejezetben azon fogalmak és formulák kerülnek bemutatásra, amelyek megalapozzák a későbbi elemzést, amelyek szükségesek a bemutatandó módszertan tárgyalására és megértésére. Szakirodalmi áttekintést ad a

szegénységi mérőszámokról, az egydimenziós kompozit szemléletű szegénységi index megszerkesztéséről, bemutatja a Fuzzy szemléletű többdimenziós szegénységi indexet. A társadalmi kirekesztés mérésének kérdését – ahol a fogyasztás helyére a funkció lép, valaki valamilyen társadalmi funkcionalitásban nem vesz részt – különösen fontosnak és jelentősnek tartom, a szegénység értelmezésének és definiálásának napjainkban igen jelentős kérdését érinti.

A 2. fejezet a relatív depriváció mérésével foglalkozik, tárgyalja, hogyan építhető be a szegénységi indexbe. A szerző bevezet egy új relatív deprivációs elvet, diszkutálja, majd az új elvnek megfelelő relatív deprivációs mérőszámokat javasol. A kidolgozott szegénységi index érzékeny a relatív deprivációban bekövetkező változásokra. A szerző vizsgálja a küszöb alatti sokaság aszimmetrikus eloszlását amelyet a gamma eloszlású változó hatványozására és a Lorenz görbe jellemzésére vezet vissza.

Kérdésként merül fel, hogy milyen azonosságok és különbözőségek fedezhetők fel a küszöb alatti és küszöb feletti eloszlás vizsgálatoknál? Az összehasonlításból milyen következtetések vonhatók le?

A regresszív jövedelmi transzfer hatásának vizsgálata a relatív depriváció egyéni és társadalmi szintjére, az ezzel kapcsolatos – transzfer érzékeny - új deprivációs mutatók kidolgozása - a szerző figyelembe veendő saját eredményének tekinthető.

A III. fejezet az egyenlőtlenség mérés új, variancia megalapozású módszerének kidolgozását tartalmazza melyet a szegénység mérésére használ végső formájában. A GVIP többváltozós módszer az egyenlőtlenségek többdimenziós mérésére alkalmas, érzékenyen reagál a szegények körében mért relatív deprivációs változásokra. A GVIP ezen tulajdonsága - az érzékenység – mennyiben ad újat az általánosan használt szegénységi mérőszámoknál? Van-e erre valamilyen empírikus tapasztalat?

A 4. fejezet bemutatja a kvantilis regresszió alkalmazását a szegénységi küszöb rétegspecifikus becslésére, a prediktor rétegtképző ismérvek függvényében becsülhető az adott réteg bármely rendű kvantilis értéke. Az alsó decilis a szegénységi, a felső decilis pedig a gazdagsági küszöb becslését adja. A bemutatott módszer – és annak filozófiája – a szerző újszerű, máshol még nem publikált kutatási eredménye.

Az 5. fejezet a logisztikus regresszióval, annak a szegénységi prediktorok szelektálásában történő felhasználással foglalkozik. A szerző kiinduló alapgondolata az, hogy a szegénység mérésénél az igen-nem típusú válaszok problematikusak, maga a szegénység is egyfajta skálán értelmezhető. Célszerű ezért fuzzy megközelítés szellemiségében a logisztikus regresszió módszerét használni.

A 6. fejezetben a Structural Equation Modelling (SEM) kauzalitási modell szegénység-depriváció-kirekesztés strukturális rendszerben történő alkalmazását mutatja be empirikus vizsgálatokkal együtt. (Háztartásstatisztikai modellpélda.)

A 7. fejezetben alkalmazásra kerül a korrespondencia elemzés a szegénységi kockázattal – (küszöb alá csúszással) asszociáló változók és kategóriák egymással való megfeleléseinek feltárásában, diszkrétizált változók elhelyezése a prediktív térképen.

Kérdéseim:

Milyen elképzelései vannak a szerzőnek a kutatási eredményeiként kidolgozott új, a szegénység mérésének differenciált és az eddiginél mélyrehatóbb vizsgálatát lehetővé tevő mérőszámok, új formulák gyakorlati alkalmazásáról?

Volt-e, van-e érdeklődés a kutatási eredmények iránt a döntéshozás valamelyik szintjéről?

Hogyan látja, az általa kidolgozott új szegénységi mérőszámok közül melyek válhatnak ki leginkább érdeklődést az elemzők részéről, melyeknek van esélye arra, hogy a közeljövőben részét képezhetik a gazdaságpolitikai döntéshozatal módszertani apparátusának?

Melyek további kutatásának főbb irányai?

Véleményem összegzése:

1. Hajdú Ottó több mint 2 évtizedes kutatási eredményei, a hazai és nemzetközi statisztikai tudományos életben betöltött szerepe, habitusa, elismertsége, szakmai-tudományos közéleti szereplése, a tudományos utánpótlás biztosításában végzett munkája, tudományos tevékenységét jellemző kvantitatív és kvalitatív jellemzők és paraméterek alapján eléri az MTA doktorával szemben támasztott általános követelményszintet.
2. MTA Doktori értekezése egyértelműen önálló munka, önálló és újszerű eredményekkel. Véleményem szerint ide sorolhatók az alábbiak:
 - a/ új szegénységi mutató kidolgozása amely a szegények körében mért relatív deprivációs változásokra érzékeny.
 - b/ a Lorenz görbe aszimmetriájának, mint a szegénységi mérték egy elemének értelmezése,
 - c/ a kvantilis regresszió alkalmazása rétegzett sokaság esetén a réteg-specifikációs deprivációs küszöb rétegen belüli becslésére a rétegtképző változók értékei függvényében
 - d/ a SEM model MIMIC módszerének alkalmazása a szegénység-depriváció-kirekesztettség kauzális rendszerének tesztelésére,
 - e/ új, redundancia alapú egyenlőtlenségi módszer alkalmazása a szegénység mérésében,
 - f/ csoportthatásokra dezaggregálható, információelméleti megalapozású egyenlőtlenségi módszer kidolgozása.
3. Külön kiemelendő, hogy az új formulák verifikálását szolgáló számítások a Szerző önálló programozási eredményei.

A fentiek alapján úgy ítélem meg, hogy Hajdú Ottó munkája teljesíti az MTA doktora cím elnyeréséhez szükséges követelményeket, javaslom az értekezés nyilvános védésre való kitűzését.

Budapest, 2013. március 1.

Dr. Besenyei Lajos